

СТРАНИЦИ ОТ МИНАЛОТО – ТРЕТА ЧАСТ

Фердинанда СТЕФАНОВА СТРИГАЧЕВА

Abstract. "Pages from the past" are recollections written in 1970's by Ferdinanda - Venka Stefanova Strigacheva (1897-1976). A large period of time after 1910 is covered. She was born in the village of Targovishte, Belogradchik region. She graduated from the Secondary School for Girls in Vidin. Then she became a teacher. Later she studied agronomy in Wien and Berlin. Ferdinanda Strigacheva was an active and influential communist. However, when the communists became in power in Bulgaria in the autumn of 1944, she left aside from the policy disappointed from the actions of the Bulgarian Communist Party; nevertheless, Strigacheva kept her loyalty to the Party and beliefs into the communism. Strigacheva's son Dr. Atanas Strigachev and his son Dr. Anton Strigachev prepared the text for publishing, mainly with changing the spelling into the modern one.

Keywords: memoirs, Targovishte, Belogradchik, Sofia, Vidin, agronomy, communism, communists

---

Завръщане в България

През пролетта на 1926 година завърших института, взех последните си изпити и трябваше да се завърна отново в България. Трогателна бе

раздялата ми с хазайката фрау Новотни, с която живяхме заедно цели четири години като майка и дъщеря. Тя никога не ми отказваше да укривам емигранти в нейната къща. Когато идваха емигранти, тя дори им даваше и закуска и с това много ме улесняваше. На тръгване, разплакани и двете не можахме едно сбогом да си кажем. И сега, след толкова много години, с радост и умиление си спомням за тази седемдесетипетгодишна старица със строг поглед, с който респектиреше четиресетгодишния си син и го караше да се вслуша в съветите ѝ. Синът ѝ беше електроинженер и ходеше из провинцията да електрифицира селата, и тя при всяко заминаване го съветваше да бъде много внимателен в работата си, за да не стане някой човек или животно жертва на неговата немарливост.

Студентската книжка на Фердинанда Стефанова

През Железните врата параходът много бавно се движеше, за да не се удари в някоя подводна скала. И току виж, че пред него се изправяше някоя планинска верига, която преграждаше Дунава, и ти се струва, че параходът ще се удари в нея и тогава Дунавът изглеждаше вече не като река, а като затворено езеро. На връщане не пътувах с такова чувство на радост, както на отиване, защото се страхувах да не би нещо да се е разбрало за убийството на агента пратен като атентатор, и да бъда задържана. Затова Тодоров и Калчев искаха да ми помогнат да замина за СССР, но не получих виза, въпреки че я чаках месеци.

Сигурно руснаците внимателно са ме проверявали. Впоследствие узнах от нашите другари, че на такива като мен от разтурената партийна организация, които са нарекли "Димитров и Коларов убийци на българския народ" съветската легация визи не давала. Този отказ изглежда ме е спасил да не стана жертва на сталинския терор, каква то по-късно е била съдбата на други наши емигранти.

Освен това тогава дойде на власт правителството на Ляпчев и настъпи сравнително омекотяване на терора. Буржоазията видя, че само с насилие не може да се управлява, затова Ляпчев започна "Со кротце и со благо".

Преди да напусна Виена, обиколих за последен път всички нейни театри, музеи и близки замъци. Силно впечатление ми направи замъкът Кройценщайн, който се намира на запад от Виена близо до Дунава. Средновековен замък с неговите островърхи кули, които се виждаха отдалеч. Целият е изграден от бял камък с дебели стени, и беше толкова студено вътре, макар че беше топъл летен ден, че като излязохме навън, всички бяхме побледнели от студ и седнахме на слънце да се стоплим. Целият замък бе потънал в гора от грамадни липови дървета. Липата е свещено дърво за немците. В по-модерен стил е построен замъкът Люксембург. Вътре има обширни зали, украсени с бюстовете на целия род на владетеля. Замъкът наоколо е ограден с дълбоки ровове, пълни с вода.

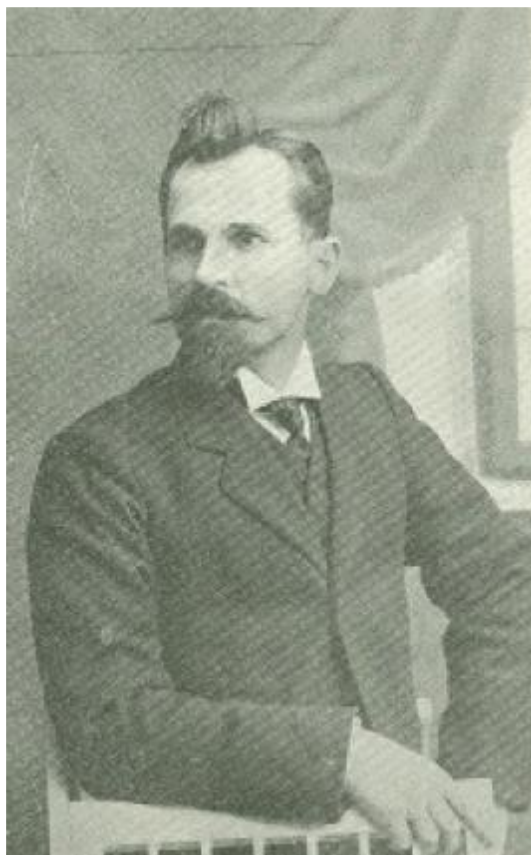
Около замъка има обширни ливади с буйна растителност и вековни декоративни дървета, пренесени от някогашните графове от целия свят.

Когато пристигнах в България през лятото, положението се бе поуспоило. Побоищата и арестите бяха попрестанали, всичко прогресивно било избито или натъпкано в затворите. За министър на земеделието бе назначен Димитър Христов, който си поставил за задача да се механизира и модернизира българското земеделие в рамките на частната собственост. За това бяха необходими специалисти агрономи, и се чувствуваше голяма нужда от такива кадри. Затова, още щом подадох заявление за работа, веднага бях назначена в опитната станция в “Образцов чифлик” край Русе.

Още с пристигането си в Русе видях, че цялото русенско пристанище беше покрито с нови машини редосеялки, трактори, плугове и други земеделски машини, каквито тогава съществуваха в Европа. Те току-що бяха докарани, за да бъдат изпитани в “Образцов чифлик”. След изпитването им тези машини бяха раздавани на богатите земеделски

стопани на ниски цени на изплащане.

Димитър Христов (1871-1944)

Началникът на Опитната станция Гаврил Проичев току-що се бше завърнал от специализация в Америка. Стар ерген той се бе предал всецяло на агрономическата наука. Осъмваше и замръкваше на опитното поле. Настаних се да живея в една малка стаичка в старите бараки, останали още от времето на Митхад паша. Прозорците на стаята ми бяха обърнати срещу хълм, в подножието на който минаваше ж.п.-линията Варна-Русе. Често вечер, загледана в далечината, мислено се пренасях в недалечното минало, спомнях си за мизерния студентски живот, но пълен със смисъл и съдържание. Мъчно, много мъчно ми беше за виенските другари, пълни с идеализъм и себеотрицание. Сплотени от една велика

идея, ние не мислехме за личното си благоденствие, а мечтаехме за бъдещото преустройство на обществото. Тук в “Образцов чифлик” имаше всичко в изобилие, но колегите ми бяха надуты егоисти и всеки се стремеше да изпъкне пред началството за по-лесно авансиране в службата си. Отвратителен кариеризъм!

Хранехме се на стол и по това време постъпи като готвач белогвардееца Иван Иванович, който с бялата си престилка и бяла шапка на главата представляваше много внушителна личност. На въпроса на г-н Пройчев разбира ли от готварство, той отговори: “Готварство – это моя стихия, это моя страсть”. Но скоро се уверихме, че това не ще да е точно така и го изпъдиха. Не след дълго обаче той дойде да се моли да му се издаде удостоверение, че е бил готвач в “Образцов чифлик”, за да си търси работа в Русе. Бяхме около 40-50 души стажанти и всички бяха настанени в дървени бараки, пръснати сред акациева гора. Между стажантите бе и синът на известния артист Кръстю Сарафов, малкото име на когото съм забравила. Той притежаваше доста от качествата на своя баща, затова беше любимецът на всички. Сарафов бе единствената симпатична личност между стажантите кариеристи. Неговата стая през лятото бе винаги пълна с дини и следобед никой не смееше да мине край неговите прозорци, защото той насила ще го вмъкне и застави да яде диня. А след хубавата и изобилна храна в стола да бъдеш принуден да се тъпчеш с още диня, не е малко наказание.

В началото на зимата началникът ни събра всички, за да ни предупреди да си купим дърва, а колегата Сарафов му отговори, че докато има около неговата барака акациев лес, той пари за дърва няма да дава, още повече че стажантските заплати тогава бяха много малки.

През 1926 година за пръв път през времето на министър Дим. Христов се внесоха много и по-модерни земеделски машини. До това време дори и в държавните стопанства повече се прилагаше ръчният труд, извършван от постоянни и наемни работници. Постоянните работници

живееха в помещения, които се намираха непосредствено до помещенията на животните, затова и дрехите им издаваха много неприятна миризма. Дори конярите спяха в самите конюшни, за да бъдат винаги готови, когато пожелаят директорите да впрегнат файтона, за да ги закарат някъде по служба или на гуляй. Сутрин работниците ставаха в 5 часа, за да нахранят и издоят добитъка, а след закуска излизаха на полето. На обяд имаха два часа почивка, но и вечерта пак до късно бяха заети покрай животните, така че работеха по около петнайсет часа. Всяка сутрин пристигаха на тълпи наемни работници от околните села и често половината от тях се връщаха обратно, било че нямало работа за всичките, или по каприза на директора. Постоянните работници получаваха храна, а наемните караха на сухоежба, затова пиеха много вода, а и често в горещините припадаха по нивите. Медицинска помощ никаква нямаше.

Повериха ми работата с термостата, където се изпитваше кълняемостта на семената и работех усърдно и се надявах, че и след като си взема държавния изпит, ще ме оставят на работа пак в Опитната станция, където бе най-подходящо за работа на жени. През пролетта обаче от министерството изпратиха свои протежета, а мен ме преместиха в Земеделското училище в Боруш. Обичах много своята професия и бях готова да не се омъжа, а всецяло да се отдам на агрономическата наука за създаване на високодобивни сортове пшеници, върху които тогава се работеше в станцията. А с каква любов обикалях и наблюдавах парцелките, на които бяха засети тези сортове пшеници! Но тогава в опитните институти имаха достъп само жените протежета на министерството.

Сортовите пшеници се размножаваха и раздаваха на заможните стопани на много ниски цени, а също така им се даваше с намаление и породист добитък. Отпускаха им се средства и за построяване на модерни обори, кокошарници и торища. Даваха им и премии. Добитъкът на селските богаташи живееше в по-хигиенични помещения, отколкото

селската беднотия. За добитъка се полагаха по-големи грижи, отколкото за хората. От всички тези мероприятия на министъра извличаха полза само селските чорбаджии, които бързо забогатяваха, а заедно с това се ускори и процесът на обедняването на селското население.

Напразни бяха усилията ми да открия между работниците или моите колеги наши идеини другари, затова предпочитях повече самотата, отколкото тяхната компания. Колегите ми се интересуваха само от своята специалност, но не толкова от любов към агрономическата наука, колкото да се настанят утре на "по-топли" места. От политика никой не се интересуваше. Вестници никой не четеше. Затова, когато ме преместиха в земеделското училище в Боруш, не съжалявах за "Образцов чифлик".

В Боруш пристигнах в 12 часа в полунощ. На гарата ме чакаше училищният файтон, а в гостната стая заварих старата надзирателка госпожа Монева от Велико Търново. Останала вдовица и загубила единствената си дъщеря, тя се бе отдала всецяло на възпитанието на чуждите деца, дошли тук да се учат на домакинство и земеделие. Когато пристигнах вечерта, не можах да видя нищо, защото нямаше електрическо осветление. Целият парк се осветяваше от закачен на един бор фенер, и светлината му достигаше едва до съседния бор. Чух да лаят кучета и по гласа им познах, че са много големи. Денем ги държаха вързани, а нощно време ги пускаха да охраняват стопанството.

Макар че заспах доста късно, сутринта станах рано и веднага излязох да видя какво представлява училището. Един малък парк от борове и цветни лехи бе заобиколен от училищни сгради: пансион, кухня, канцелария и сграда, в която се помещаваха класните стаи и стаята на учителките. Директорското жилище беше по средата. Всички сгради бяха стари – строени веднага след Освобождението под ръководството на агроном чех, който е положил основите на това стопанство. Преди Освобождението това е било турски чифлик и всичките тогавашни сгради и стопанският двор са били заградени с висок зид, отгоре на който са

набодени и зациментирани счупени стъкла, за да не се прекатерват през него върлуващите тогава разбойници. Този зид бе запазен, и като го погледнех струваше ми се, че съм в затвор.

Персоналът на училището се състоеше от директор, четири учителки, десетина души постоянни работници и 40-50 ученички – това бяха всичките обитатели. Училището бе отдалечено на няколко километра от околните села. С храната беше много по-добре, отколкото в “Образцов чифлик”, защото ученичките учеха и готварство и имаше учебна кухня. През лятото се хранехме на открито под сенките на грамадни акации близо до чешмата с изобилната като лед студена вода. Но директорите и ревизорите, а те често идваха и оставаха с дни и недели тук, рядко прибягваха до хубавата вода, защото имахме и хубаво червено вино.

Наскоро след моето пристигане на мястото на старата надзирателка бе назначена Грациела Николова от Шумен – весело момиче, което постоянно пееше и се смееше. Нейният характер зарази и ученичките и те по подражание на своята възпитателка станаха по-весели и през свободното си време непрекъснато пееха и създаваха много приятна атмосфера. Наоколо се зеленееха нивите, цветята и дърветата бяха напъпили, а колежките ми добри и весели момичета, така че животът не ми се видя толкова лош, както си го представях първата сутрин, когато видях заобиколеното от всички страни училище с високи стени като затвор.

Наскоро назначиха Рада Балева за стажантка и д-р Ангел Симеонов за училищен лекар, с които в скоро време се разбрахме, че сме с еднакви убеждения, и животът ми стана още по-радостен. Д-р Симеонов ме запозна със секретаря на нелегалната партийна организация във Велико Търново и аз направих постъпки да бъде приета в нея. Едва след една година другарят Мартинов ми съобщи, че съм приета и то благодарение на това, че в ЦК имало другар, който ме познавал още от Виена.

Фермата в Боруш беше само хиляда декара - много по-малка от

фермата в “Образцов чифлик”, която заемаше няколко хиляди декара. Обработваше се още по-примитивно. Нямахме нито един трактор, а земята се ореше с плугове, теглени от волове. Постоянните работници живееха при още по-лоши условия. И понеже работниците живееха непосредствено и непрекъснато до животните, то и привързаността им към тях бе голяма. Спомням си раздялата на стария дядо Давид с неговите волове, с които години наред е орал и им подвиквал по-скоро да вървят. Когато го пенсионираха, трябваше да ги предаде на своя заместник. Сутринта, когато минавах през оборите, видях как той през сълзи на очи ги почистваше и подробно обясняваше на новия работник кой вол каква храна обича и от коя страна се впряга.

Надниците на наемните работници не се изплащаха веднага, а чак когато се “осребри” платежната заповед, и те идваха по няколко пъти да проверяват дали са дошли парите. И когато започнеше сметководителят да изплаща, ставаха страшни разправии. Жените плачеха, а мъжете псуваха, защото им се губеха надници.

С голяма тържественост се празнуваха тогава великденските заговезни, след което ученичките се завеждаха на “пречест” на гара Крушето при стария свещеник. Една година след такова пречестяване ученичките се заразиха от заушка, така че дълго време не можахме да се отървем от тази епидемия.

Държавните земеделски стопанства минаваха за образцови, а се обработваха примитивно. Модерното земеделие предавахме само на теория, а изкуствените торове грижливо пазехме в епруветки само за показване на ученичките. Не зная защо от внесените нови и модерни земеделски машини до Боруш още не бяха достигнали. Разполагаме само с две стари редосеялки и една разнебитена жътварска система “Мойсей-Харес”, която жънеше, без да връзва снопите. Един ден, след като бяхме пожънали една парцела от четирийсет декара ечемик, се спусна такъв голям ураган, че за миг всичкият ечемик и окосеният фий от друга парцела

от други трийсет декара се вдигна високо във въздуха и за момент всичко изчезна! В същия момент се запали и коминът на ученическата кухня и хвърчащите искри се разнесоха от вятъра и запалиха пожънатото стърнище на ечемика, а наблизо бяха складираните за вършитба снопи. Директорът бе в отпуска и аз го замествах. Телефон нямаше, а за пожарна команда и дума не можеше да става.

Пратих с кон един работник в с. Поликрайце за помощ, към която община се числяхме, но от селото вместо да изпратят помощ, радостно му отговорили: “Нека гори, всичко да изгори”. Селяните ненавиждали стопанството, защото след Освобождението тяхното село е искало да изкупи чифлика, но държавата не позволила, за да създаде от него държавно стопанство под ръководството на един чехски агроном. Бурята премина, коминът изгасихме, но запаленото стърнище и на следния ден продължаваше да гори заплашваше узрялата вече за жътва пшеница и складираните снопи. Затова решихме с работниците да спрем всички други стопански работи и да започнем преораване на стърнището, за да ограничим пожара. Така благодарение на старите и опитни работници угасихме пожара.

През есента получих писмо от сестриния ми син Панто, в което ми пишеше, че брат ми Живко е тежко болен. Тръгнах веднага за моето село и заварих баща си умислено навел глава. Едва можа да ми каже, че мама с брат ми са във видинската болница. Веднага заминах за Видин, където пристигнах късно през нощта. Рано сутринта с братовчед ми Георги Живков отидохме в болницата. Заварихме брат ми в много тежко положение. Едва ни позна, а мама се свила до него в кревата и само плаче. Главният лекар ми каза, че е безнадеждно болен и че е безсмислено да го караме в София, тъй като дните са му преброени. Но аз не послушах лекаря, а още на другия ден тръгнахме за София и го закарах в частната клиника на д-р Софрониев – специалист по бъбречни болести. След прегледа д-р Софрониев ми каза, че ще трябва да му се направи операция

на единия бъбрек, но предварително трябва да внесем сумата 8 000 лева.

Д-р Живко Стефанов (1905-1974)

Аз имах само няколко лева в чантата си, а брат ми вече губеше съзнание. Напразни бяха сълзите на мама и моите молби. Разтичах се из София, но никой от познатите ни нямаше тази сума да ни услужи. Най-после отидохме при Петър Живков, наш роднина софийски адвокат, който дойде с нас да гарантира в клиниката, че сумата от 8 000 лева ще бъде изплатена в най-скоро време и още на другия ден операцията бе направена. След това баща ми продаде нива, за да издължи тази сума. А колко души в

миналото измираха, защото нямаха пари, за да изкупят живота си! Брат ми Живко оздравя и по-късно завърши зъболекарство в Нанси, Франция, и като зъболекар на много бедни наши другари е поставил безплатно зъби.

Едно лято в училището пристигна финансов ревизор да ревизира сметките на директора. Първите дни ревизорът бе страшно настроен против директора и заявяваше, че ще го “тикне в затвора” заради нечестните му сделки с някакъв търговец от гара Крушето и с други доставчици от Велико Търново. Скоро обаче и двамата се сприятелиха и ревизорът не бързаше да си отива, а остана чак до есента. Често отиваше до София, натоварен с очистени за печене прасенца, килограми краве масло, мед и дамаджани червено вино. И всички тези продукти минаваха като изразходвани за работническата кухня. И за да не стане преразход на определения порцион, работниците често ядяха само шкембе чорба за икономия.

В края на 1928 година свързах съдбата си с другаря Тошо Стригачев. С него се бяхме запознали още преди десетина години по учителски конгреси и конференции, но излизането на окръжно 101, според което и двамата бяхме уволнени, раздели пътищата ни и цели десет години не бяхме се виждали. На другата година ни се роди първият син Атанас. До самия ден на раждането бях на работа – не смеех предварително да взема отпуска, защото тогава даваха отпуска само две седмици след раждане, така че в края на февруари трябваше отново да тръгна на работа. Сутрин ставах в 5 часа, за да контролирам храненето на добитъка, приемането и преработването на млякото. Навсякъде работех на циментиран под, а зимата продължаваше все така студена и мразовита. Изстинах и се разболях. Дойде сестра ми Ана да гледа детето. Училищният лекар д-р Ан. Симеонов полагаше големи грижи за мен, но нямах условия за лекуване. В болница с едномесечно бебе не ме приемаха. За детски ясли тогава не сме имали и представа. От силния бронхит по едно време започнах да храча кръв, но понеже не правех температура, все се успокоявах. Обаче от

раждането и продължителния бронхит бях доста отслабнала, и лекарят се страхуваше от усложнения в белите дробове, затова ми препоръча разходки.

Сватбата с Тошо Стригачев, декември 1828 г.

Любимото ми място за разходка бе по шосето към една голяма могила, останала още от римско време. Оттук се откриваше хубава гледка към р. Росица и околните села. И винаги след тази разходка се връщах успокоена и с повишено настроение. Но веднъж, вървейки бавно като болна, ме настигна кола, върху която бе натоварен погребален ковчег. И точно при залез, когато слънцето се скри зад хоризонта, колата преваля баира и се скри от очите ми. Слънцето залезе, помислих си аз, а заедно с него залезе може би и един млад неизживян още живот. И в този момент ме обзеха такива тежки мисли, че не можах повече да продължа пътя си. Върнах се обратно и се облегнах върху парапета на дървения мост на дерето, което минаваше до самото училище. Дълго време плаках при мисълта, че може би тук, в Боруш, ще залезе и моят живот и детето ми ще

остане сираче.

Учебната година завърши през юни, а все още не бях напълно оздравяла. Сестра ми си замина и останах сама да гледам и служба, и малко дете. Новоназначеният директор Димитър Димов беше добър човек и не ме тормозеше, но все пак службата трябваше да се гледа. Затова решихме с мъжа ми да искам преместване във видинското земеделско училище, за да бъде по-близо до мои и негови роднини, разчитайки на тяхната помощ. След един месец получих заповед за преместване, но не в земеделското училище, а във видинската подвижна земеделска катедра като пунктов агроном с район от няколко села, които трябваше да обикалям пеша и често да преспивам извън селата. Работа само като за мъж, но не и за жена с малко дете.

Семейна снимка с децата Атанас и Стефан, август 1937 г.

Потърсих по телефона Министерството на земеделието и ми се обади инспекторът Ружчев, когото помолих да ми се отмени заповедта за видинската катедра, а да си остана пак в Боруш. Но г-н Ружчев важно ми отговори, че “няма да си играем на орехи”, а ако ми е невъзможно да заема мястото на пунктов агроном, мога да си дам оставката и да си гледам къщата и детето. За голямо съжаление обаче умните съвети на Ружчев не можах да изпълня, защото тогава няхах не само къща и покъщнина, а имах само един юрган, дюшек и детска количка с малко дете. Това бе цялото ми тогавашно богатство. Мъжът ми тогава току-що беше завършил образованието си, но още не бе на работа, така че трябваше да работя за всички. Още незакрепнало моето здраве, и детето се разболя тежко, а трябваше да тръгна за Видин да поема новата си длъжност, където няхах нито квартира, нито най-необходимата покъщнина за отглеждане на малко дете. Отбих се в родното си село Търговище да оставя детето на сестрите си да го гледат в бащината ми къща, и още същата вечер заминах за Видин. Мъжът ми остана да живее при брат си в с. Грамада, Кулско, защото няхахме квартира във Видин. Той в Кулско, детето – в Белоградчишко, а аз на работа във Видин. Тричленно семейство, разпръснато в три околии, а буржоазните вестници по същото време пишеха, че комунистите в Съветския съюз рушат семейството.

Обществената агрономия в миналото при дребната частна собственост, при разпокъсаните частни стопанства действително не бе професия за жена. И онзи професор е бил действително прав като казал на изпита на агрономката Райна Ангелова: “Защо си навирате главите там, където не ви е работа?” Не става въпрос за умствените способности на жената, а за физическата възможност, за природата на жената. Възможно ли е за една жена-майка с малко дете да обикаля селата пеш и често да преспива извън селищния пункт? Зимно време да ходи отгоре по замръзналия сняг без да потъват краката ѝ, защото всичко е сковано от студ? Да преспива по селските къщи и да провежда събрания по студентите

селски кръчми, миришещи на тютюн и алкохол, и там да остане до зори? Да се качва по дърветата, за да се спаси от връхлетели кучета през селата, или виещите вълци през полето? Да се спъва нощно време от паднали пияници и какво ли не още? – неизброими са мъките на жената като обществен агроном, които имах щастието да изпитам в службата си при видинската подвижна земеделска катедра. Всички тези мъки не бяха известни на протежетата на министерството. Те нямаха дори представа за тия трудности. За тях бяха отворени опитните станции и полета и обществените библиотеки. Те имаха възможност да четат и обогатяват познанията си, да се занимават с чистата наука, затова и някои от тях се издигнаха и до положението на професори.

В земеделската катедра във Видин

Въпреки всички трудности и неудобства трябваше да поема новата си длъжност в катедрата във Видин. Директор тогава беше Алесандър Данаилов от Копривщица, възпитан и добър човек. Той не ме остави като пунктов агроном, а ме назначи при катедрата да завеждам скотовъдството във Видинската околия. Задачата беше Сименталското говедо да се смени с подобрената Искърска порода и Германската благородна свиня с Монголската. Той не ме торможеше в службата, но самата служба не бе лека. По петнайсет дни в месеца трябваше да бъда в обиколка по селата, а по някой път ставаше нужда и там да се преспива и много често и пеша да се ходи. Обикновено с файтона с двата най-хубави коня разполагаше директорът, защото с него той трябваше да обикаля целия окръг. Кабриолетът бе за околийския агроном и администратора, а ние със стария дядо Гарнаут разполагахме с една резнебитена двуколка, в която впрягахме стария кон Белчо.

Дядо Гарнаут беше руснак и не бе много необходим в службата, но го държаха колкото да може да изкара малка пенсийка. Беше специалист по пчеларство и самият той бе тих като пчела, но понеже не знаеше добре

български език, срещаше трудности по селата, затова обичаше винаги да ходи заедно с мен. Не разбираше много добре и от впрягане и разпрягане на коня, така че и за това трябваше да се грижа и да го правя. Караше двуколката само докато излезем из града, веднага започваше да дреме и изпускаше юздите, затова трябваше да поема юздите аз, за да не се сблъскаме с някоя насрещна каруца и да се прекатурим. Така със стария Белчо и дядо Гарнаут обикаляхме заедно цели три години Видинска околия. И сега си спомням как за една Нова година дядо Гарнаут ме помоли двамата с него да купим чувал трици подарък за стария Белчо, който толкова пъти ни е возил по разнебитените пътища на Видинска околия.

Колегите ми във Видин бяха Александър Пухлев – околийски агроном, а Димитър Бакърджиев, Кирил Николов и Еждик Борлак бяха ръководители на земеделските училища в Брегово, Арчар и Гурково със специалистките Мара Стефанова и Върба Върбанова. С Димитър Бакърджиев и Николов се познавах още по-рано като наши другари, а като се преместих във Видин, заварих завърнали се от Виена вече като доктори и другарите Илия Калчев, Иван Доганов и Георги Попов, с които заедно бяхме работили в Задграничния комитет, така че в идейно отношение бях много по-добре, отколкото в Боруш. Скоро се свързах с партийния секретар и тук, понеже другарите във Видин ни познаваха и двамата с мъжа ми, така че по-лесно се свързах с нелегалната партийна организация отколкото във Велико Търново. Когато тръгвах по селата, често се отбивах до секретаря на партията Лозан Порчелов. Той държеше малко дюкянче на пазара с жена си Евгения Порчелова – плетачка. Около тях постоянно се навъртаха тайни агенти, но аз все пак успях да се добера до някой брой нелегален вестник и го разнасях по селата. Във видинските села имаше много познати от нашия край. Предавах им вестника, а те го предаваха на други по селата и така успешно вървеше неговото разпространение.

Службата наистина не беше лека. През един студен януарски ден трябваше да замина за селата Каленик и Молалия чак до сръбската граница

да провеждам временни курсове по земеделие. Беше толкова студено, че из пътя по шосето бе спряло всякакво движение на каруци, а трябваше на всяка цена да се замине. Пренощувах в Каленик в малка стаичка и на сутринта, като се събудих, на завивката около устата ми бе се образувало скреж.

През пролетта на 1932 година взех участие в комисията по пролетния преглед на добитъка във Видинска околия, който редовно се извършваше всяка пролет. От селата Косово и Делейна, намиращи се чак до сръбската граница, трябваше на другия ден да се прехвърля в с. Арчар и Извор, които граничат с Белоградчишка околия. Път далечен и труден, но къде с превозни средства, къде пеша изминах го и на другия ден бях вече в Арчар, където прегледът свърши рано, и след това заедно с ветеринарния лекар д-р Тодоров трябваше да заминем за с. Извор. Той остана на обед по покана на някои стопани, приготвили печено агне. Аз обаче гладна трябваше да тръгна сама пеша за Извор, защото ветеринарния лекар пътуваше с кон, а пеша и не можех да вървя наред с коня. На излизане от селото бях “тържествено” изпратена от цяла сюриня кучета, от които се запазих с кол, изваден от един трънлив плет. Минах покрай малка селска къща сред голяма градина с много нацъфтели лалета и зюмбюли. Стара баба държеше малкото си внуче, а снахата почистваше градината. При вида на това бедно селско семейство си помислих за моето дете, което в момента не знаех дори къде е, защото постоянно го разнасяха ту в бащината ми къща, ту в Белоградчик при сестра ми. А пък аз съм тръгнала пеша по непознати места и неизвестни пътища.

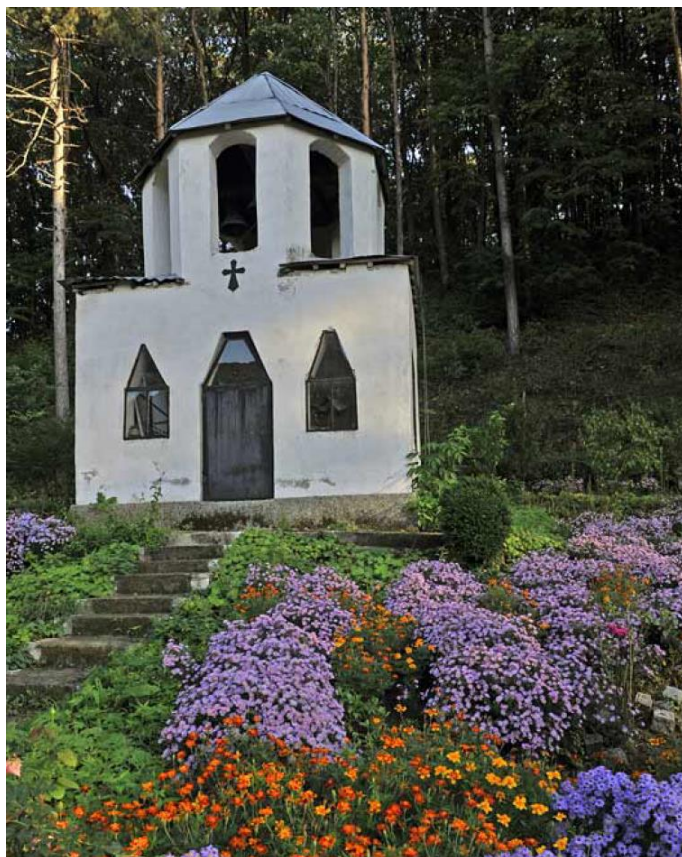
Пътят вървеше между подраснала сечина от хубави дъбови гори. През цялото време не срещнах жива душа, нито човек, нито дори куче поне да ме залае. По едно време ме достраша и продължих с ускорени крачки. Стигнах до едно забутано селце Мали Дреновец и вече бях доста прегладняла. Седнах пред малка кръчма навън да си отпочина и похапна малко и извадих от чантата си сухи кюфтета. Скоро около мен се събраха

деца, които играеха по пътя, и започнаха да ме питат "какво е това черно сирене".

Продължих пътя си към Извор, но преди да стигна до селото забелязах отдалече отляво схлупени сгради всред дъбова гора и по средата се надигаше кубе най-отгоре с кръст. Досетих се, че това е Изворският манастир, за който ми разправяше моят колега Славчо Симов, че в него е имало много интелигентна игуменка майка Полинария. Рекох да използвам случая да преношувам там и да се запозная с нея.

Когато влязох в двора на манастира, плени ме чистотата. Всички сгради и овощни дървета наоколо бяха белосани с вар. Целият двор миришеше на зюмбюли и горски теменуги, а наоколо радостно бръмчеше рояк пчели. Когато обаче влязох в една от техните килии, където ме покани млада и хубава калугерка, веднага ми замириса на мухъл, на нещо старо и отживяло, което си отива вече. Легнах малко да си отпочина от изморителния път, но скоро в стаята ми влезе пак същата калугерка, за да ми съобщи, че игуменката поръчала да ме заведат в нейната килия. Майка Полинария беше висока и стройна жена. Четеше някаква книга и по корицата се сетих, че не ще да е черковна. Направи ми впечатление, че нейната добре подредена с вкус стая не миришеше на мухъл, а на тоалетен сапун.

След обичайния разговор седнахме да вечеряме. "Каквато ни е вярата, такава ни е и вечерята", каза майка Полинария, но вечерята не беше лоша - младата прясна коприва, приготвена с орехи, ми се видя много вкусна. С красноречивия си език и грациозни движения игуменката подхождаше по-скоро да я гледаш на сцената, отколкото в манастира. По време на вечерята непрекъснато я наблюдавах и си мислех върху причините, които са я докарали тук. След това отидохме да спим в нейната килия, където гореше отдавна запалена газена лампа и вече се чувствуваше разваленият въздух, затова побързахме да изгасим лампата, още повече че луната се бе издигнала високо и светеше върху прозорците.

Изворският манастир „Успение Богородично“

Бельото на игуменката съвсем не бе в хармония с черното расо. Легнахме на два срещуположни кревата и продължихме разговора. Като разбра, че съм завършила във Виена тя ми каза, че и тя е живяла там и назова всички виенски театри и музеи. И двете много се зарадвахме и се надпреварвахме да си разправяме спомени, а те тук всред манастирската тишина ми се виждаха още по-скъпи. И така унесени в спомени за миналото тя сама започна да ми разправя как е станала калугерка. Като младо и хубаво момиче била изпратена за наша разузнавачка в Румъния. Но за да може успешно да изпълни своята мисия, трябвало е да се омъжи без любов за някакъв чокой. Мъжът ѝ излязъл добър човек и тя силно го обикнала. Благодарение на него обиколила всички европейски столици. Любовта към съпруга не ѝ попречила да изпълнява своята мисия – да шпионира неговото отечество и да служи на България. Обаче когато била разкрита, мъжът ѝ я спасил. Подкупил с много злато лодкар да я прекара през Дунава на българския бряг. При раздялата тя обещала на мъжа си да му остане вярна. И за да устои на това обещание, станала калугерка. Унесени в този разговор неусетно измина нощта. Клепалото започна да бие за сутрешна молитва. Майка Полинария покани и мен на сутрешната молитва. Не ми беше удобно да откажа и тръгнах с нея. Тя влезе навътре в черквата, а аз останах близо до вратата. Пред мен горяха много свещи и гласовете на двете млади калугерки се сливаха в чудна хармония.

Още на разсъмване в пролетната утрин поех пътя за село Извор. Незабравима пролет! Въздухът беше лек и прозрачен и миришеше на горски теменужки. Това ме ободри и с бързи крачки и добро настроение тръгнах към селото и из целия път непрекъснато мислех за майка Полинария и за двете млади калугерки погубващи младините си в манастира.

След почти четири десетилетия през 1971 година във Вършец срещнах случайно познат от село Шипот. Попитах за майка Полинария, и той ми каза, че наскоро била починала.

Късно една вечер при мен в Извор дойде моят братовчед Димитър Георгиев, бивш политзатворник, тогава учител в с. Шипот, та през нощта да направим нелегално събрание. Той бил организиран събранието и хората ме чакали вече. Това бе по време на блоковото управление, когато терорът бе поутихнал, но стопанската криза се засилваше, и заедно с това и раздвижването на масите растеше. Партията съществуваше нелегално, а също така и “Работнически вестник” излизаше нелегално. Преди да тръгна от Видин се отбих се при секретаря на партията – все същия Лозан Порчелов и взех няколко броя “Работнически вестник”. Без много да се колебая, въпреки студа тръгнахме с Димитър за Шипот, отстоящо на няколко километра от Извор. На края на селото към нас се присъединиха още трима души въоръжени, но не с пушки, а с големи овчарски тояги. Така придружени от тях, тръгнахме по заснеженото шосе. Едва личеше коловоз, който само ни спъваше, затова решихме да тръгнем направо през полето, за да скъсим разстоянието. Снежната покривка през деня бе се разтопила от слънцето, а сега бе замръзнала и образуваше отгоре здрава ледена покривка, и можеше да се върви без да потъват краката. Като извървахме два-три километра, отдалече се чу кучешки лай, добре че не беше виене на вълци. И наистина скоро пред нас започнаха да се виждат крайните къщи на селото, цялото потънало в мрак. В стая, добре отоплена, но слабо осветена от една висяща по средата лампа, видях около нея наредени повече от трийсет човека и всеки държеше голяма тояга. Димитър забеляза моето смущение и побърза да ме успокои: “Не бой се, - каза ми той - тук всички са наши другари. Шипот е наша крепост!” Говорих им по международното и вътрешното положение на страната и за стопанската криза. На края им дадох няколко броя “Работнически вестник”, които се предаваха от ръка на ръка като светиня. Разискванията във вид на разговор продължиха до сутринта.

Върнах се във Видин с повишено настроение, защото курсът по земеделие бе добре посетен и селяните останаха много доволни. И най-

важното беше, че в това затънтено село Шипот успяхме да проведем и нелегално събрание, където мъчно достигаше нелегална литература, но което по-късно често бе посещавано от бродещите тогава из Видинска околия партизани и нелегални. Шипот наистина беше наша крепост. По-късно партизаните от отряда Бенковски са се крили в Изворските шумаци близо до манастира. Там се е укривал и раненият Асен Балкански, преди да бъде препратен на лечение при нашите другари д-р Илия Калчев и д-р Георги Попов.

Бъдещият д-р Калчев (2) във Виена, 1927 г.

Цял месец прекарах в с. Извор при крайно мизерни условия. Улиците бяха криви, кални и издълбани, къщите – малки и схлупени, децата – слаби и окъсани, добитъкът – мършав и гладен. Земята беше плодородна, но разпокъсана и набраздена с широки синори обрасли с тръни и бурени.

А преди около една година чух по радиото, че изворските оранжерии сега по производство на ранен зеленчук са първи в окръга.

Изворчани сега се радват на високи добиви. По нивите им се белеят чували с изкуствен тор, за какъвто в миналото те нямаха и представа. И когато слушам за всичко това, душата ми се пълни с радост, че и ние, старите агрономи, все нещо сме допринесли за днешния стопански възход на нашата социалистическа родина. Когато ме преместиха от училището Боруш при катедрата във Видин, бях много обезпокоена. Едно, че детето ми бе малко, а аз трябваше често да преспивам по селата, и друго – страхувах се дали ще мога да се справя с работата си. Обаче в течение на три години така свикнах с новата си работа, че въпреки скитането по селата, негодите и тормоза изпитвах удоволствие. Сега вече имах по-широк допир със селското население и покрай служебната си работа можех да бъда полезна и за партията. Аз не бях от онези смели революционерки, които с оръжие в ръка се бореха с врага и загинаха в борбата. Прекланям се пред техните смели подвизи и героизъм. Аз бях и си останах до края на живота една обикновена жена и майка. Моето оръжие срещу враговете на народа бе пропагандата. Ето защо навсякъде по селата, където ходех, пръсках не само земеделска, но и комунистическа просвета. Много хора и много мои ученички съм спечелила за нашата справедлива кауза.

Дружеството на българските агрономи

От 1931 до 1940 година българските агрономи имаха голяма професионална организация, в която членуваха около хиляда души агрономи и сродни специалисти. Те бяха с различни убеждения, но повечето от тях бяха левичари, затова нашата организация минаваше за най-прогресивната на времето. Секретар на организацията беше колегата Кети Георгиев, а стълб на организацията беше Христо Гюлеметов. Във всяка околия имаше агрономически групи с по един секретар. За секретар на Дружеството във Видинска околия избраха мен.

Първият конгрес на Дружеството на българските агрономи във Физико-математическия факултет в София

През 1933 година Дружеството ми възложи да проведе анкета в с. Киринбег върху битовите условия на населението. От тази анкета се установи, че около 60 % от населението в това село са почти безимотни пролетарии. Тази плодородна “ханаанска” земя повече принадлежеше на видинските хаджии и селски чорбаджии. От труда на бедните селяни те пълнеха своите житарски магазини с жито и го изкарваха с шлепове на Запад. Видинските богаташи притежаваха и по 40-50 декара десертни лозя като гроздето също изнасяха в чужбина и трупаха големи печалби. Жените в това село работеха на богатшите, а мъжете ходеха в града да работят като майстори-строители. Нямаха никакъв добитък освен по няколко кокошки, а много малко бяха онези стопани, които държеха по една коза за мляко или по две-три овце за вълна. Крави и коне имаха само богатите селяни. Власите имаха слабост към изографисаните къщи и къщите на богатите бяха изписани като черкви и заградени с хубави огради. Къщите на бедните бяха малки, схлупени и без никаква ограда. Но почти всички имаха по две-три кучета и на моя въпрос, защо им са тези кучета, един

старец ми отговори иронично: “Да ни пазят от сиромашията”. При анкетата се установи още, че бедните се хранят само с мамалига и качамак и почти всички ми заявиха, че пшеничен хляб ядат само на големи празници. Захар употребяваха съвсем малко, а яйцата продаваха в града, за да си купят сол и газ. Жените до късна есен ходеха боси. Лично аз съм ги наблюдавала как през късна есен заедно с мъжете жените газеха боси в полузамръзналата вода в блатата да ловят риба. Печална картина!

В Белоградчишка околия проведе такава анкета друг колега. В миналото Белоградчишка околия беше много ограбвана от властта, защото населението в балканските райони се занимаваше предимно с овцевъдство, а от овцете се събираше данък – беглик, останал още от турско време. Преглеждайки анкетните листове, аз и другаря Димитър Бакърджиев решихме да повдигнем въпроса за премахване на беглика, а също така и за ограничаване на жребцовите станции, тъй като конят като работно животно при съвременната техника биваше изместван от мотора. Димитър Бакърджиев много правилно разбираше стопанските въпроси. Двата с него по конгреси и конференции повдигнахме въпроса за премахване на беглика и ограничаване на жребцовите станции, които струваха много скъпо на държавата. След някоя година бегликът се премахна и броят на жребцовите станции се намали.

Димитър Бакърджиев родом от с. Овчеларе, Горнооряховско беше тих, скромн и засмян и печелеше симпатиите на хората. Като ръководител на Земеделското училище в с. Брегово убеждаваше селяните, че високи добиви са постижими само при колективната обработка на земята, и то върху социалистическа база. След 1944 година е бил назначен на работа в Министерството на земеделието, но скоро починал. В Плевенско, където е работил дълго време, едно от създадените от него трудово-кооперативно стопанства носи неговото име. Това е скромна награда за този прекрасен другар. Той беше привърженик на изграждане на кооперативни земеделски стопанства дори и при условията на капитализма.

Съществуваха големи разpravии между ветеринарните лекари и агрономите. Спореха кой трябва да води скотовъдството. Всъщност борбата се водеше за инспекторските места в министерството на земеделието. На една окръжна конференция, на която присъстваше и представител на министерството на земеделието, аз застъпих становището, че скотовъдството трябва да принадлежи и на двете професии. Агрономите да се грижат за гледането и храненето на животните, а ветеринарните лекари – за тяхното лекуване.

Поради това мое изказване против официалното становище незабавно последва заповед да бъде преместена от Видин в с. Ново село като пунктов агроном. А тъкмо по това време мъжът ми като инспектор по труда се премести от Лом във Видин и прибрахме и детето си от Белоградчик. Отново ни разделиха, защото трябваше незабавно да замина за Ново село, тъй като бубеното семе, определено за този район, бе започнало да се излюпва и, ако не го пласирам трябваше аз да го плащам. Разболях се от мъки и тревоги, но въпреки всичко трябваше да замина на новото си местоназначение. Иначе следваше уволнение. За Ново село заминах само с едно одеало, възглавница, подвижен креват и бубеното семе. Докато намеря квартира се настаних в една малка стаичка, в която се помещаваше общинската архива, с прозорец, потънал в прах и паяжина. Прозорецът беше здраво закован, така че не можеше да се отвори и проветри стаята. Вечерта дълго време не можах да заспя от непроветрения въздух и тежката миризма на пръстения под, който разсилният бе изобилно полял с вода, за да го измете по-хубаво по случай моето настаняване. Рано сутринта тръгнах из селото да проверя има ли достатъчно черничев дървета и за мое щастие, почти във всички дворове видях такива дървета. Жените по влашките села имаха голяма слабост към копринените платна, така че много лесно пласирах бубеното семе. Квартирата ми бе близо до Дунава и привечер излизах да гледам плуващите параходи, защото ми напомняха за Виена и за студентските години. Но за всичко това бе отдавна

минало. Мислех само дали детето ми е оздравяло, защото го оставих болно.

В моя район с център Ново село имах още четири села: Връв, Флорентин, Ясен и Негованци, които трябваше пеша да обикалям, за да провеждам щурите мероприятия на тогавашното министерство на земеделието. В началото на юни, когато изморена се завърнах в Ново село от обиколка по съседните села, заварих от министерството телеграма със заплахата, че ако в течение на една седмица не образувам скотовъдни дружества във всички села на моя район, ще трябва да си подам оставката. Обаче за основаването на дружество е необходимо да се проведе най-малко едно публично събрание с предварителна подготовка. А през юни, когато е най-усиленият работен сезон, публичните събрания може да станат само в празничен ден. От телеграмата ясно пролича, че Министерството търсеше само причина да ме уволни, затова цяла нощ не спях.

На другия ден още в тъмни зори тръгнах със случайна двуколка за Флорентин, като предварително в общината си напечатах учредителни протоколи, готови само за попълване. Спрях пред Флорентинската община, а стопанинът на двуколката продължи пътя си към друго село. Съвсем не очаквах, че в общината ще намеря някого толкова рано. Обаче за мое щастие заварих не само кмета и секретар-бирника, но там седеше и държавният бирник, дошъл да събира данъци. И както е било в турско време, още от вечерта тръгнал разсилния на село да събира пресни питки, печени кокошки, вино и ракия. Дали още от вечерта са осъмнали на масата, или отрано са се събрали не можах да разбера, но и тримата бяха пияни. Щом влязох, започнаха и мен да канят с вино и аз, за да се отърва, вдигнах една чашка, без дори да я допра до устата си. Те като пияни дори не забелязаха това, а кметът веднага почна да ме моли да си дам съгласието за бракуване на общинския разплодник, защото хората не го харесвали. А цялата работа се състоеше в това, че при покупката и продажбата на разплодници все нещо оставаше в джоба на кмета и секретар-бирника.

Отговорих му, че най-напред ще трябва да основа скотовъдно дружество в селото им и после ще се занимаем с този въпрос. Казах им да проагитират с барабан общо селско събрание за вечерта, защото сега ще трябва да замина за съседното село.

Те с радост обещаха да подготвят събранието, та на връщане от с. Ясен да го проведе и да основем скотовъдно дружество. И тръгнах пеша за с. Ясен. Шосето минаваше успоредно на Дунава. По плодородните полета на Дунавската равнина се люшкаха току-що изкласилите ниви, прошарени с червени макове. Полето беше окичено с полски цветя. Прекрасен юнски ден, но на мен ми се стягаше душата дали в това село ще мога да устроя събранието. И още повече се изплаших, когато влязох в селото и видях безлюдните му улици, въпреки че бе неделя. Заобиколих общината, но тя бе затворена. Продължих пътя си към черквата и пред нея видях, че се тълпи много народ. Рекох на ума си: “Ударих на камък”. Сватба ще е, а след това всички ще се напият, и тук нищо не мога да направя. Отчаяна и изморена се облегнах на черковната ограда да си отпочина. Не след дълго хората започнаха да излизат от черквата, като най-напред вървяха две млади момичета с черковните хоругви, а след тях свещеникът пееше с всичка сила, следван от множество народ. Разбрах, че на тоя ден селото правело оброк на полето. Не оставаше нищо друго, освен да тръгна и аз с богомолците. На два-три километра от селото под вековен дъб стоеше наведен кръст с изтрит надпис, така че не можах да прочета кога, и от кого е поставен. Наблизо бяха запалени огньове и на тях се въртяха печени на шиш агнета, а в големи казани вреше чорбата. Всяка жена, завързала в нова бохча, носеше колач украсен отгоре с варени яйца и прясно сирене. А мъжете едва тътреха дамаджаните, пълни с хубаво ясенско вино със сладка жица. В този край още бяха запазени старите лозя, които даваха по-малко грозде, но в замяна на това то бе по-сладко, и вината им по-силни.

Процесията спря пред кръста където бе поставена маса и на нея съд с вода и китка босилек за ръсене. Свещеникът продължи литургията и след

малко започна ръсенето, като най-напред минаха мъжете, а след тях започнаха да се нареждат жените. След последната жена се приближих и аз с намерение след свършване на ръсенето да взема думата. Свещеникът обаче помисли, че искам и мен да ме ръси, и поднесе кръста към устата ми с думите: “Благословен Бог наш”, обаче учтиво отстраних кръста и му прошепнах на ухото да предупреди богомолците да почакаат малко, защото агрономката иска да им каже нещо. Много не говорих, защото на всички апетитите бяха раздразнени от миризмата на опечените вече агнета. Като заключение им казах, че това хубаво тържество, което са устроили тук всред полето, без печени агнета нищо не струва. А за да има повече и по-хубав добитък, не са необходими само молитви, но трябва да имат скотовъдно дружество в селото, което има за цел подобряване на скотовъдството. Извадих протоколите и ги поканих който обича да се запише. Пръв се записа свещеникът, а след него всички присъстващи мъже се надпреварваха да се запишат, за да започне по-скоро обедът. Набързо избрахме управителния и контролния съвет и тръгнах пак пеша към съседното село Неговановци. Отказах да остана на обед, въпреки настояването на всички. Взех само две варени яйца от една стара жена, при обелването им тя бе оставила отпечатък от пръстите си.

Село Неговановци беше най-бедното село в моя пункт. По лицата на стопаните се четеше загриженост и уплаха. Започнаха да ми се оплакват, че няма вече за тях живот и че новият закон за вината цял да ги разсипе. Законът гласеше, че всички винопроизводители трябва да се снабдят с книжки, подписани от агронома, че притежават модерни изби, за да имат право да си продадат виното. Но модерни, циментирани изби имаха само няколко богати селяни, а на всички останали избите служеха не само за съхранение на виното, но и за всички съестни продукти – сирене, мас, вълна, туршии. Успокоих ги, като им казах да изнесат всички продукти от мазетата си, да белосат с вар стените, а също така и пода да дезинфекцират и когато всички станат готови, да ми съобщят да ги прегледам и тогава вече

ще подпиша и книжките им. Всички със затаен дъх ме слушаха и като свърших лицата им светнаха от радост и задоволство. И в заключение им казах, че не е по силата на дребните стопани да строят модерни изби, а това може да стане на кооперативни начала върху социалистическа основа.

След това набързо им поговорих за значението и целите на скотовъдните дружества и безпрепятствено образувах такова и в това село. От Неговановци тръгнах обратно за първото село, в което поръчах на кмета за вечерта да ми организира публично събрание. Обаче секретар-бирникът, бе вече изтрезнял от сутрешната ракия, ме зарадва, че дружеството вече е готово и събранието излишно. И така този ден успях да основа три дружества. На връщане към Ново село по пътя ме връхлетяха кучета. Спасих се, като се качих на една дюля край шосето и им хвърлих хляба, който ми бе останал в чантата.

Всяка пролет Дружеството на българските агрономи свикваше конгреси и на тях кариеристите отиваха не за друго, а за да обиколят кабинетите на инспекторите и да молят за повишение или преместване на по-добро място. А ние, комунистите, отивахме да се изкажем по стопанските въпроси, съгласно линията на нашата партия. Затова след всеки конгрес настъпваше така нареченият “кадрил” – преместване и уволнение за наказание на наши другари. Ние не искахме и да минем край министерството на земеделието. Дори и след трийсет години, когато ми се случи веднъж да мина край същата тази сграда, където и сега се помещава това министерство, изпитах някакво чувство на отвращение. На конгреса през 1934 година някакъв инспектор изнесе доклад като изтъкна, че изходът от настъпилата стопанска криза в нашето земеделско стопанство е в рационализацията и трансформацията на земеделието в по-доходни култури. Аз взех думата и оборих неговото становище, като изтъкнах, че изходът от настъпилата стопанска криза и тежкото положение на повечето селяни е в колективната социалистическа обработка на земята. Моето изказване бе посрещнато с бурни ръкопляскания от моите колеги -

делегати. Но когато се върнах от конгреса, заповедта за уволнението ми "като прононсирана комунистка" ме бе изпреварила. Чак след две години при друго правителство ме възстановиха на работа.

Под влиянието на партията нашето агрономическо дружество започна да издава сп. "Земеделски проблеми", в което се разглеждаха аграрните въпроси в марксистка светлина. Затова редакторите му – Ангел Тимев, Н. Кандев, Н. Начев, К. Калчев и Петър Богданов – бяха задържани в Дирекцията на полицията и списанието бе спряно. След неговото спиране започна издаването на сп. "Земеделски обзор" с редактор Върбан Ангелов, а по-късно пак под ръководството на партията започна издаването на "Стопански проблеми" редактирано от проф. Прокопи Киранов, и то продължи да излиза до края на 1941 година.

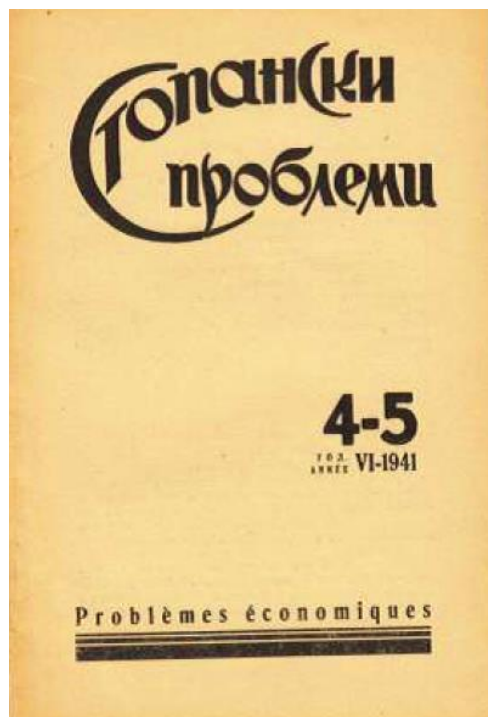
Тези списания обединяваха прогресивните елементи около левицата в нашето дружество и спомогнаха много за сформиранието на техния агрономически мироглед. Списанията критикуваха недъзите на капиталистическото селско стопанство и се сочеше пътят за изхода от това положение. В тях се отричаше жизнеността на дребното селско стопанство и се сочеха за пример успехите на съветските совхози и колхози.

Върбан Ангелов

Комунисти, интернирани в Несебър (На първир ред е Върбан Ангелов, седнал с мека шапка на коленете)

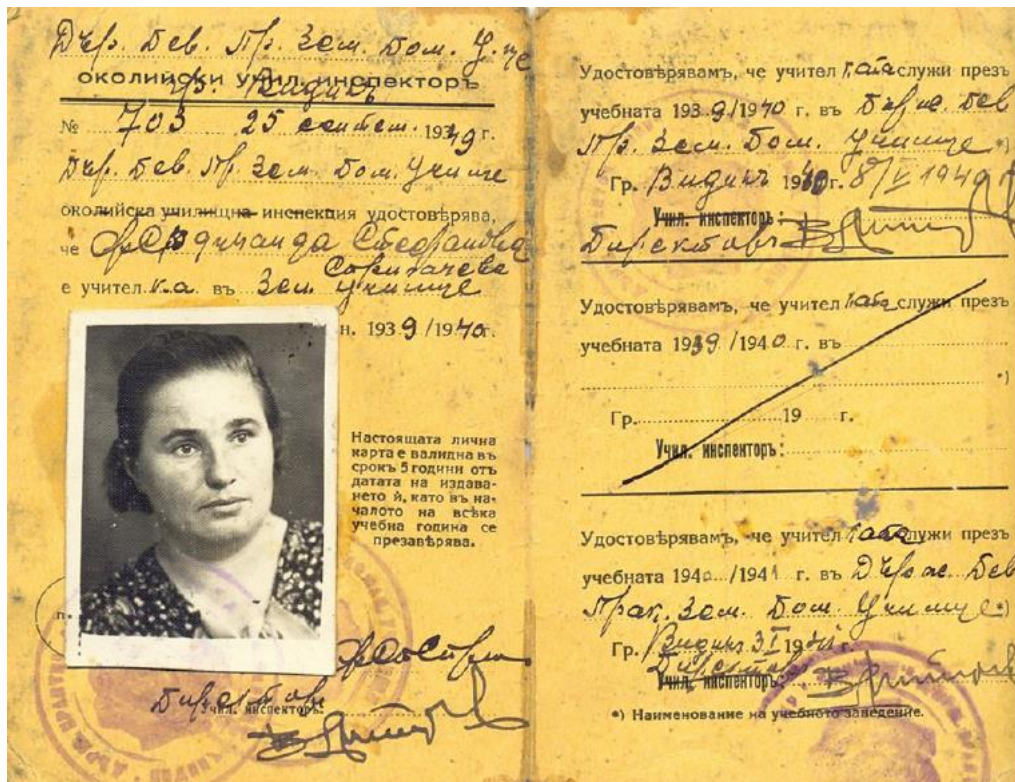

Списанието „Стопански проблеми“

В земеделското училище във Видин

След основаването на млекарската кооперация във Видин (1934 година) ме преместиха в земеделското училище. След няколко години скитане по селата най-после имах възможност да си прибера детето при мен, а и мъжът ми получи работа във Видин. През есента обаче без никакви причини пристигна за мен заповед за уволнение. От кабинета на Кимон Георгиев ми съобщиха, че ме уволняват, защото "съм била с противодържавни идеи и съм имала контакти с прононсирани комунисти". На моето място назначиха дъщеря на запасен полковник и снаха на богат земевладелец, чийто чифлик се намираше срещу училището. Не след дълго време уволниха и мъжа ми, и така в началото на зимата останахме и двамата без работа. Прибрахме се да живеем в с. Търговище в бащината ми къща. На следващата година ни се роди вторият син Стефан.

Лична карта от Земеделското училище във Видин

През 1936 година за директор на земеделското училище във Видин беше назначен Васил Димитров от Ловеч, протеже на министерството. За разлика от предишния директор добряк Георги Атанасов, който не можеше да вниква в сметките и беше начетен с немалка сума, Димитров се показва голям майстор на рушвети, гешефти и други далавери. Често пращаше прасенца и дамаджанки в министерството за сметка на училищното стопанство. Говореше се, че от видинските търговци прибира комисионни и други суми. Поиска от мен да оформя 600 килограма жито като разходвано за храна на животните, когато на отчет беше всеки килограм в онези вече военни години. От служителите знаех, че директорът е продал спекулативно това жито с голяма печалба за себе си. Няколко пъти му отказвах, а той ме заплашваше, че ще ме клевети пред полицията за моите убеждения. Димитров се заобиколи с близки хора, които да следят

персонала и да му донасят.

Бях непрекъснато следена. Когато ходех в града, винаги забелязвах, че един мъж, седнал на моста недалече от училището, уж лови риба. Когато тръгвах по магазините, същото лице се движеше след мен, затова започнах по-рядко да отивам в града. Уверих се, че директорът Димитров предупреждава полицията, когато тръгвам за града. Един ден същият този агент дойде в училището да си купи прасе и когато да го плати, му казах, че това е подарък от мен и аз платих прасето. Този е разбрал, че съм го разкрила и повече не го видях. Сигурно са наредили друг да ме следи.

В земеделското училище бях изолирана и не можех да бъда полезна за партията така, както когато обикалях селата. Обаче често ме навестяваха наши другари за събиране на парични помощи. Стажантките Катя Томова и Кана Статкова поддържаха връзки с младежката организация в града. Те ме запознаха с Боян Чонос и Аристотел Гаврилов.

Боян Чонос (1921-1943)

Паметник на Боян Чонос в Белоградчик

Аристотел Гаврилов (1921-2011) е философ-марксист (седнали, пътви вдясно)

№ 3069—

И М Е	Собствено	Петър	ОТЛИЧИТЕЛНИ ЧЕРТИ Ръстът..... висок Очи..... сини Коса..... кестенява Особ. белези..... няма Отпечатък на десния палец	
	Бащино	Иванов		
	Пръкоръ (или акъ, име)	Богданов		
	Заятие	свидетел		
	Роден на	16- VI - 1908г.		
	Въ	гр. Тръвна		
	Община	Тръвненска		
	Околия	Тръвновска		
	Преднино място	гр. Тръвна		
	Сегашно място	София		
Народност	българин	Издален на	19- XI - 1929	
Религия	източно-правосл.	в	Районно кметство	
Семейно положение	не	и записан в регистра на обвината,	томъ	204 стр. 288 1929 год.
	женено	Общ. кметъ:	Секретаръ:	М. Димитров
		Секретаръ:		

Завърена на..... 192.....
 в.....
 околийско управление и записана в регистра под №..... 192..... год.
 гр..... 192..... год.
 Окол. и-къ:
 Секретаръ:

Лична карта на Петър Богданов (1908-1942)

Един ден се изненадах като сварих в квартирата си колегата Петър Богданов, известен наш другар, който по-късно бе разстрелян заедно с Никола Вапцаров и други комунисти на военното стрелбище в София. Заварих го полуизлегнал се на дървения миндер с измъчено от умора лице. Уволнен за противодържавни идеи продължаваше да работи нелегално и скиташе по села и градове като представител на фирма за химически препарати за борба срещу болестите на растенията. Веднага той ми каза, че ако е знаел, че директорът на училището е този Димитров, не би се съгласил да потърси убежище при мен. В миналото те били служили заедно и се зваели като политически врагове. След обмисляне как да излезем от това заплетено положение, решихме да не се крие и да бяга, а точно обратното незабавно и двамата да отидем при Димитров, за да му предложим химически препарати за стопанството на училището. Жената на Димитров ни посрещна много любезно, защото с жената на Богданов били приятелки, и го покани дори за вечеря, но Димитров се държеше резервирано, и разговорът никак не потръгна. Затова Богданов напусна

училището и се върна в града. Не можеше да има съмнение, че директорът ще съобщи по телефона на полицията.

На другия ден сутринта Димитров ме извика в канцеларията да ме разпитва и заплашва зная ли какъв комунист съм му довела. Отговорих му, че гостът, когото снощи съм срещнала случайно, ме помолил да го заведа при директора, защото били близки приятели.

По-късно през 1943 година имах среща в крайдунавската градина с непознат човек, който ми предложи да бъда в Окръжния комитет на партията. Обаче аз бях под постоянно наблюдение, а този човек не ми беше препоръчан от старите другари, на които имах доверие, и отказах.

Наводнението във Видин

В последните дни на февруари 1942 година бях по работа в София. На връщане на 4. март влакът спря на гара Видбол поради голямо прииждане на Дунава. Помислих, че спирането е само за няколко часа и влакът пак ще продължи, обаче началникът на гарата получил нареждане никакви влакове да не се пускат към Видин, защото населението се евакуира...Дунавът сам запушил течението си с ледени блокове, дигата се скъсала и водата почнала да залива полето до Видбол и Гурково /сега Дунавци/. Когато водата започнала да приижда, тогавашните управници били предупредени, но те гуляли на банкет по случай 3. март и не обърнали сериозно внимание.

Още същата нощ на гара Видбол започнаха да пристигат първите бежанци. Моята тревога беше голяма, защото бях оставила двете деца във Видин на грижите на старата ми сестра. Евакуираните говореха, че "на територията на Земеделското училище се срутила някаква сграда и вълните се предали чак до плуващите лодки"... Предположих, че срутената сграда е пансионът, където са и моите деца сами без баща и майка. Може ли човек да си представи положението на майка, която гледа как се борят спасителните лодки с плуващите ледени планини и не знае какво е станало

с нейните деца!

Наводнението

Пристигнаха с влак военни понтонни лодки от Бургас със смели гребци. Те денонощно евакуираха населението. Дойде на помощ и Червеният кръст и докараха храна за евакуираните. Написах телеграма до мъжа ми, който тогава беше граждански мобилизиран в Югославия, да дойде веднага да спасяваме децата. Обаче пощата бе вече във военни ръце, и дежурният офицер взе телеграмата от ръцете ми и я поправи. “Добре сме, не се тревожи”. Това още повече ме разтревожи и три дни не можех нито да ям, нито да спя. Включих се в работата на Червения кръст да помагам при раздаване на храната и непрекъснато мислех и за децата. Като видя отчаянието ми, моята колежка от Гурково Върба Недкова насила ме заведе у тях, и мъжът ѝ Петър изпрати човек с кон по сухо до с. Новоселци, за да провери положението на територията на Земеделското училище. Този човек донесе новината, че най-голямата сграда не е срутена, и в нея са

събрани всички хора, но цялото стопанство е заобиколено с вода и ледени блокове и е непристъпно. Разбрах, че децата ми са живи, и се поуспокоих. Но всеки ден ходех на пристанището да моля коменданта да ме пусне да се върна във Видин с някоя лодка при децата си. Заплаших го, че ако не ме пусне да замина, ще се хвърля в Дунава! Комендантът най-после отстъпи, трогна се от сълзите ми и разреши да замина. Качих се в една понтонна лодка с двама гребци и заедно с един дебел евреин заплувахме към Видин. Водната стихия непрекъснато прииждаше и носеше планини от ледени блокове, а те задръстваха пътя на понтона и правеха движението невъзможно. Трябваше с бомби да се разбиват айсбергите и от тях хвърчаха големи парчета лед на всички страни. Бомбите раздвижваха водата така силно, че се образуваха големи вълни, които заливаха лодката. По нареждане на лодкарите трябваше да пазим равновесие, за да не се обърнем, а евреинът моят спътник, беше много дебел, така че трябваше да го дърпам към мен, за да не изгубим равновесие. Лодкарите бяха с метални каски, а нас ни накараха да легнем на дъното на лодката и да си пъхнем главите под седалищната дъска, за да не ни удари по главите някое ледено парче. И понеже се движехме срещу течението на водата, плувахме цял ден до Видин. Когато пристигнахме там, видяхме целият град залян с вода. Само около сградата на общината беше останало малко островче, върху което се беше настанил пункт на Червеният кръст за даване на първа помощ. В бедните квартали се виждаха над водата само покривите на къщите, и върху една къща видяхме човек, не успял да избяга, и сега викаше отчаяно за помощ. Като минавахме с лодката покрай високия редут, опасващ града, видяхме много цигани качили се отгоре и с всичка сила крещяха за помощ. Помолих лодкарите да се отбием край тях и да вземем поне децата. Обаче като се приближихме до тях майките скачаха заедно с децата в лодката и въпреки, че лодкарите ги тласкаха назад, те отново искаха да се качат в лодката.

Цялата територия на стопанството на Земеделското училище беше

под вода. Всичко заляно... Само централната училищна сграда стърчеше като "Шилъонския затвор". Всички придошли бежанци от крайния квартал бяха се качили на втория етаж, а добитъкът - много крави, коне и около 60-70 свине – настанени на първия етаж, където бяха класните стаи на ученичките. Децата ми ме посрещнаха с думите “Мамо, гладни сме!”.

Видин, 1942 г.

След няколко дни от Сърбия пристигна мъжът ми. Наел малка

частна лодка да го докара от Видбол. Водата продължаваше да приижда... При евакуацията се качихме заедно с двете деца в една лодка, но по средата на плуването нашата лодката се закачи за повален телефонен стълб, и лодкарят силно се изплаши да не би лодката да се е пробила и потъне. Лодкарят извика "Никой да не мърда, за да не се обърнем!" Помислихме, че спасение няма и че ще се издавим тук. Наблизо минаваше празен понтон, и тогава мъжът ми грабна едното дете и се прехвърли в него. После разбрах, че това направил по съображение, че ако едната лодка се обърне, поне двама души от семейството ни да останат живи...

Земеделското училище под вода

Когато пристигнахме на нашата къща в Орля не предполагах, че скоро ще се връщам обратно, обаче само след няколко дена получих телеграма веднага да се върна във Видин, защото директорът трябвало да замине на специализация в Германия, а мен оставят да го замествам. Този шеф, който парадираше със своите организаторски способности, в критичния момент, когато трябваше да се спасява стопанството на училището замина в София при кума си и се нареди да замине на специализация в Германия. А на мен се падна “голямата чест” да стана

директор благодарение на водната стихия, за да поема грижите да възстановявам стопанството. Заварих Видин все още потънал във вода. По горните етажи на високите къщи се бяха настанили военни и полицаи. На евакуираното население не разрешаваха да се връща. Само служебно с пропуски. По улиците се движеха лодки и салове. В училището заварих единствено счетоводителя и учителката по готварство. В техни ръце беше и складът с хранителните продукти, и те правеха баници и се гощаваха, а работниците гладуваха и се чудеха как да усмирят гладните свине, които с писъка си раздираха околността. Когато на гара Гурково помагах при раздаване на храната от продължителното рязане на кашкавал се наби и инфектира дясната ми ръка, забра и трябваше да ме карат с лодка в болницата да я прорежат и всеки ден да се правят промивки и превръзки. Времето се случи студено и ветровито и винаги след като се връщах от болницата, ме втрисаше от студ и болки. А стаята си нямаше с какво да се стопля, защото въглищата в мазето бяха потънали във вода. И при това състояние трябваше да поема незабавно директорството, защото Димитров бързаше да замине за Германия, за да се отърве от неприятности и отговорност.

Водата бавно се оттегляше, а пролетта бързо настъпваше. Земите на стопанството - няколко хиляди декара бяха потънали във вода, стопанските сгради наводнени до половината, а някои полуразрушени и затова добитъкът още не можехме да преместим от сградата на пансиона в оборите. Така животните разсипаха първия етаж на училищната сграда. След окончателното оттегляне на водата цялото голямо стопанство представляваше жалка картина. Мазилката на всички сгради се разпадна. Земеделския инвентар потънал в кал и целият ръждясал. Добитъкът беше изгладнял и подивял от дългото стоене в затворени помещения. От София от министерството на земеделието никой не идваше да види това положение. Само по телефона непрекъснато звъняха. Чудех се какво да правя – дали да възстановявам стопанството, или да саботирам, защото

становището на партията бе тогава да вършим саботажи. Всички другари от Видин се бяха разбягали. Нямаше с кого да се посъветвам. Едни бяха евакуирани, други – интернирани, някои младежи минали в нелегалност. Но за да се ориентирам правилно ми помогна самото министерство. От там настояваха всичкият добитък да се бракува и да се предаде на държавата за месо. А по това време България хранеше германските войски и се чувствуваше голям недостиг на храни. Ясно беше къде щеше да отиде това месо - за изхранване на Хитлеровата армия. И аз реших да саботирам като възстановявам стопанството и запазя добитъка от бракуване.

Така че в течение на няколко месеца всички сгради бяха ремонтирани. Всички земеделски машини също се преободисаха и цялото стопанство блесна от чистота. Преместихме зеленчуковата градина на най-високото място, за да не се залива повече от реката Тополовец. Така че през юни имахме в градината всички видове зеленчуци, каквито на видинския пазар още нямаше. А нанесеният талог от водата натори почвата, и царевичката тази година израстна ненагледна. И когато най-после дойде инспектор от Министерството, той зачудено каза “Тук не личи, че е имало наводнение!” С тази трудна задача можах да се справя благодарение на помощта на постоянните работници. Те винаги ме подкрепяха и съвестно си изпълняваха работата, защото се държах с тях не като с подчинени, а като с хора равни. Те ме слушаха и изпълняваха моите нареждания, а и аз се вслушвах в техните съвети и това повдигаше тяхното самочувствие. Най-добрият ми помощник бе Асен Първанов, който имаше търговски похват, благодарение на което успяхме навреме да се снабдяваме с всички необходими за ремонт материали.

Войната все още продължаваше, но положението започна да се изменя в наша полза. Германците, разбити при Сталинград, започнаха да отстъпват и нашето самочувствие се повдигна. Броят на партизаните от ден на ден растеше. Радиото всеки ден говореше все по-добри новини, но приближаваше време да се завърне директорът Димитров от Германия и ми

беше неприятна мисълта отново да се срещам с този, който толкова много бе ме изтормозил в службата. Още повече, че и здравословно не бях много добре. Наводнението, страхът покрай децата тогава, операцията на ръката ми, грижите, безпокойствата и тревогите покрай възстановяването на стопанството се отразиха зле върху здравето ми, така че се наложи рано да се пенсионирам.

От полицията ме предупредиха, че трябва да напусна Видин. Тогава в полицията служеше човек родом от моето село Търговище и той направо ми каза, че ако не се махна от Видин, ще ме арестуват и пратят в концентрационен лагер, където вече бяха интернирани партийният секретар Порчелов, Калчев и други другари.

Петър Богданов заедно с Антон Иванов и Никола Вапцаров разстреляха...Боян Чонос обесиха.

Съобщение на семейството

Правителственото протеже директорът Васил Димитров изпратиха на специализация във фашистка Германия.

След 1944 година същият този Димитров получил софийско жителство и е бил инспектор години наред вече в социалистическото министерство на земеделието. Неговите "качества" са били оценени за

провеждането на " новата" селскостопанска политика. В това време специалисти като Иван Стефанов бяха отстранявани, а Трайчо Костов увисна на въжето като "враг на народа".

Престъпната банда на Трайчо Костов, „Работническо дело“, 1949 г.

Оттеглих се заедно с мъжа ми на нашата къща в Орля, и поддържахме партийна връзка само с другарите Димитър Георгиев и Цоно Рангелов от селото и обработвахме малкото земица около къщата.

Германските войски бяха принудени да напуснат нашата страна. При отстъплението представляваха жалка картина. Потънали в прах, налягали един до друг в камионите, като дървета тихи и безмълвни. Нямаше сега нито следа от предишната им гордост, а по лицата им се четеше страх от неизвестността. Веднъж на нашето шосе видяхме много германски коли. Чудеха се и не знаеха по коя посока да тръгнат за Югославия. Любопитните селяни, не можеха да ги упътят, а аз не исках да се издам, че знам немски. В това време пристигна кола с двама офицери с географска карта в ръце и на един стълб до шосето поставиха дъсчена стрелка, сочеща пътя към Югославия. Веднага всички камиони се изтеглиха по тази посока. След това казах на децата да завъртят стрелката в обратна посока към Лом, за да се убъркат поне следващите коли.

Само след седмица по това шосе се движеха непрекъснато дни и

нощи камиони и войски с развени червени знамена, и ми се струваше, че това е сън...

Стригачеви на Орля